

LXII

SEJM WALNY PIOTRKOWSKI 1555 R.

WSTĘP

Wobec niepowodzenia sejmu lubelskiego, już na wiosnę 1555 r. wyznaczył król Zygmunt August sejm do Piotrkowa. W piśmie do sejmików zwracał uwagę na sytuację Litwy, zagrożonej wojną ze strony Moskwy¹. Sejmiki odbyły się na początku roku.

Sejm obradował od 22 kwietnia do 15 czerwca² i rozszedł się, nie uchwalwszy żadnych konstytucji ani uniwersałów. Przebieg obrad jest nam znany, zachowały się bowiem liczne o nim wzmianki źródłowe oraz interesujący diariusz³. Niemal całkowicie pominięto sprawy międzynarodowe i kwestie obrony granic, koncentrując się na sprawach wewnętrznych. Główną uwagę poświęcono reformacji religijnej oraz egzekucji praw, w tej właśnie kolejności.

Wobec zawieszenia obrad Soboru Trydenckiego pojawiła się koncepcja zwołania soboru narodowego. W toku dyskusji powstały interesujące „Artykuły”, postulujące daleko idącą swobodę kultu religijnego i stanowiące niewątpliwą sukces zwolenników reformacji — przynajmniej na obradach sejmowych⁴.

W dyskusji nad egzekucją praw natrafiono na zmianę stanowiska króla, który zbliżył się do niechętnego programowi egzekucyjnemu senatu. Nie odwołano się do wcześniej już opraco-

¹ Por.: *Instructio ad conventus particulares*. MK, t. 85, mkrf AGAD, t. 108, k. 56v.

² Źródłową jego dokumentację zestawiała A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August*, s. 423.

³ *Dzienniki sejmów walnych koronnych za panowania Zygmunta Augusta, Króla polskiego, W.X. Litewskiego, 1555 i 1558 r. w Piotrkowie złożonych*. Wydanie braci Lubomirskich, Kraków 1869. Por. też: B. Czart., rkps nr 352.

⁴ „Artykuły, na które się p[anowie] ich m[óśc] rady koronne z posłami ziemskimi zgodzili [...]”:

1) Sacerdotes, uniuscuiusque arbitrio liberum erit tam in domibus quam in templis fovere et instituere, qui predicent pure verbum divinum.

2) Liberum erit illis ceremonias iuxta morem illorum peragere.

3) Utramque speciem sacramenti coenae licitum sit omnibus ab illis petentibus porrogare.

4) Si qui restant veri sacerdotes romani et expulsi beneficiis suis, restituantur ad vitam illorum. Si vero mortui aut quum morientur, liberum pro uniuscuiusque arbitrio sacerdotes instituere, absque archiepiscoporum et episcoporum confirmatione.

5) Decreta omnia archiepiscoporum, episcoporum ratione religionis contra quascunque personas lata, ab omnibus citationibus cassata sint et annihilata.

6) Sacerdotibus qui voluerint et abstinere non potuerint, licebit uxori.

7) Autoritas omnium spiritualium in illorum proventus sit libera iuxta consuetudinem antiquam.

Ex ce p t i o:

8) Ne in Sanctam Trinitatem et sacramentum veri corporis et sanguinis, quod iuxta ritum ecclesiae romanae porrigitur, sit publice blasfemia, ceremoniaeque illorum ut sint ab omni impetitione secure et possint libere celebrari, nec ab illius ecclesiae verbi divini interpretatione atque praedicatione vi et quavis autoritate avelli, ad suamque interpretatione cuiusque conditionis hominem cogi possint.

9) Haec omnia et singula ad concordiam generalis aut provincialis concilii verbo Sacrae R.M. et roborata sint et debent per omnis conditionis homines observari” (*Dzienniki sejmów walnych*, s. 15-16).

wanego tekstu petytów egzekucyjnych⁵, lecz sporządzono naprędce nowy tekst, określony jako *nunciorum ordinis equestris postulata*⁶.

Nacisk, iżby została wszczęta egzekucja praw i dóbr, był znaczny⁷. Spotykał się on jednak z coraz silniejszym oporem Zygmunta Augusta, który nie szczędził posłom ostrych słów⁸. Izba

⁵ Por. wyżej nr LVIII sejm walny piotrkowski 1550 r., 1. Articuli... od wszego stanu rycerskiego ad exequendum dane. Sądzone, że ich tekst mają kanclerze, ale kiedy ci odpowiedzieli odmownie, posłowie „... znowu to wszystko spisować musieli, co wzięło czas niemały” (*Dzienniki sejmów walnych*, s. 34).

⁶ „... Plebei terrestria bona possidentes, a privatis cittentur. Officia et dignitates nonnisi indigenis, eisque possessionatis collatum iri. Qui autem nec indigena nec possessionatus existens conferri sibi pecierit, ipso facto poenam statuti incurret.

Pacta nova, nulla facta sunt iis insciis, quorum scire interest.

Comissarii ad fines inter Regnum et Ducatum Lithwaniae statuendos, nunc quod nulli convenire possunt, nihilominus ad iusticiam utrique faciendam designabit S.R.M. [...]

Iudices et alii ut sint iurati statutum est, quod efficacius ut sit poena in posterum extendenda firmabitur.

Expectative nec dantur nec dabuntur. Equi et equariae ne extra fines Regni exigantur, mandabit

S.M.R. capitaneis, ut secundum legum Regni prescriptum advigilent et intendant, statuaturque, ne quisque sive extraneus sive intraneus, ullos equos et equarias exigendi extra Regnum animo queat, sub poena et amissionis equorum, et furcae.

Fluvii ut fiant navigabiles, capitanei superintendent ut demoliantur obstacula [...] Fures et vagos S.M.R. iuxta statuti prescriptum coercendos mandabit.

Contra eos qui guerras in extraneos et intraneos movent, agatur legitime pro damnis.

Iudices quod ad roborem et koczow restitutionem ac poenam piethnadziestą attinet, expurgent sententiam

suam personaliter secundum statutum antiquum.

Iudicia secundum Regni constitutiones et statuta, quousque et quatenus extant, non secundum decreta facient et exercebuntur. Index ne idem terrestris et castrensis sit, muleta quinquaginta marcarum tociens quociens iudicabit, irrogata providetur.

De abbatis et praepositis, itemque liberis nobilium in monasteriis erudiendis, reverendi domini [...] archiepiscopi statutum exequentur.

Pixides preterque in itinere, nulli prorsus defferi debent, sub poena carceris quatuor septimanarum, idque in fundo turris per capitaneos irroganda. Quod si quis contrafaciens capi se non permiserit, cittatus per capitaneum, octo septimanalem carcerem sustineat, si autem contumaciter non paruerit, banniat. Quod si aliquem hoc armorum genere quempiam interfecerit, poena capitis puniatur, qui si cittatus non comparuerit, sit infamis.

Conventus particulares iuxta veterem consuetudinem indicentur.

Spirituales secularibus iudiciis se non immiscebunt.

Theloneum S.M.R. pro sua liberalitate nobilitati condonavit, quod si theloneorum prefecti alieni nobilium contra eam concessionem nihilominus sint molesti, agatur cum illis iure, secundum statutum anni millesimi quingentesimi tricesimi octavi. Idem de theloneis aquaticis respondetur. De sale servabuntur regni leges.

De conventu cum Lithwanis agendo, ipsorum Lithwanorum responsum, ordinis equestris nuncii ante dies non ita multos audierunt.

De duobus grossis, ultra quos nihil exigendum sit, assentitur S.M.R. ut secundum privilegium fiat” (*Dzienniki sejmów walnych*, s. 58-59).

⁷ Mówił Hieronim Ossoliński: „...kiedy ekzekucji nie będzie, nie będzie sprawiedliwości, bo nie będzie każdemu to wrocono, co czyje jest, a tedy zostanie złe serce jednego przeciw drugiemu, zostanie niezgoda, niemiłość...” (Ibidem, s. 62). Szerzej dyskusję tę omówiła I. Kaniewska, *Małopolska reprezentacja sejmowa*, s. 103-106. Por. też: A. Sucheni-Grabowska, *Sienicki Mikołaj h. Bończa (ok. 1520-1581)*. PSB, t. XXXVII, Warszawa-Kraków 1995-1996, s. 155-162 oraz cytowana tamże literatura.

⁸ „... Stan wasz ten pośledniejszy, niedawno przypuszczon jest ku radzie, i to pono dla potrzeby opatrowania pokojem granic, a nie dla czego innego...” (*Dzienniki sejmów walnych*, s. 69) „... Dziwu[ję] się temu, iż wy sami, stan pośledniejszy od rad koronnych, konkludować wszystko chcecie, opuszczając na stronę radę senatorów koronnych i zdanie K.J.M.” (ibidem, s. 82).

poselska postawiła warunki, pod jakimi mogłaby zezwolić na uchwalenie konstytucji i uniwersałów. Zasluguja one na przypomnienie:

„[1]. Aby sejm walny co rychlej złożon był, a już na teraz mianowan i miejsce naznaczone.

[2]. Tam na on sejm aby Litwa była i inne śląskie Księstwa, jako Zatorskie, Oświęcimskie etc. [zaproszone]. Aby już tam ze wszystkimi była exekwowana unia, i żeby **de communibus aliis malis**, które tak na Koronę, jako i na Wielkie Księstwo przypadli, **communis consilia** wedle statutu mieć mogli.

[3]. Tamże aby wszyscy byli powinni kłaść listy na imiona królewskie, które otrzymali po statucie Aleksandrowym na wieczność, **super castra principalia**, wedle statutu **Casimiri Jagellonis super bona procurationis Cracoviensis, alias** wielkich rządów.

[4]. Tamże aby **incompatibilia** wszyscy puszczali, **dignitates et officia** także.

[5]. A do tego sejm aby żaden nie mógł prawa swego poprawiać dostaniem dożywocia albo nabywaniem osiadłości, ani spuszczeniem prawa swego na takowe imiona i dygnitarstwa i officia innemu.

[6]. Tamże sądy, któreby jeno ostali z tego sejmku, albo potym i przedtym, **per appellationem** na rozsądek królewski przysły, były od Króla J.M. osądzone, a nadalej odwołane tak, aby Król J.M. z tamtego sejmku nie odjeżdżał, ażby wszyscy odsądził.

[7]. O cło nowe, aby tamże było postanowione, za zwoleniem wszech stanów sejmowych.

[8]. Tamże Gdańszczanie aby listy swe kładli, a tam rozsądzenie było, jeśliby nie byli przeciwne wolnościom koronnym. Mieszczanie także inni, aby listy kładli na skład.

[9]. List który dano arcybiskupowi i biskupom nowo na koronacyjej Barbary królowej, aby tam był wrócon od nich.

[10]. Biskupi i inni duchowni aby przywileje okazali na wyswobodzenie sołtysów swych od wojny, które oni skupiwszy, zgubili niemało ludzi ku wojnie należących”⁹.

Ostatecznie doszło do pożegnania i posłowie „rozjechali się z niełaską królewską”. Zygmunt August niezadowolone swoje przekazał całej szlachcie, zwołał bowiem sejmiki ziemskie i generalne, domagając się, aby na następny sejm wybrani zostali inni posłowie, oraz aby uchwalono podatki.

Miał jednak sejm ten pewien dorobek w dziedzinie sądownictwa i drobnych decyzji¹⁰. Z postanowień sejmku piotrkowskiego 1555 r. publikujemy w niniejszym wydawnictwie:

I. *Reces sejmowy z 1555 r.*¹¹

II. *Litterae restium*:

A. *Primae restium litterae*¹²,

B. *Secundae restium litterae*¹³.

⁹ Ibidem, s. 81-82.

¹⁰ Por. MRPS, t. V, vol. 2, s. 149-163, nr nr 6963-7195. Na uwagę zasługują: potwierdzenie praw i przywilejów miasta Rawy (s. 152, nr 7015), zwolnienie od szosu miasta Łowicza (s. 156, nr 7079); potwierdzenie przywilejów Żydów w Bochni (s. 157, nr 7094); przywilej na poszukiwania górnicze dla Jana Lutomirskiego, kasztelana rawskiego, burgrabiego zamku krakowskiego (s. 159, nr 7128); zwolnienie od cła dla miasta Krzepic (s. 161, nr 7165).

¹¹ B. Nar., rkps BN 6601, mkrf. 22471, Kodeks Mikołaja Lubomirskiego, k. 310-31 lv.

¹² MK, t. 87, mkrf. AGAD, nr 110, k. 247-248.

¹³ Ibidem, k. 248.